

Eurooppalaisia linjauksia avoimen julkaisemisen tehostamiseksi

Viime vuodet ovat olleet erityisen kiihkeää aikaa avoimen tieteen ja avoimen julkaisemisen piirissä. Tähän on syynsä.

Keskeisin tieteellistä tutkimustoimintaa ja siihen liittyviä lainalaisuuksia ohjaava tekijä on rahoitus. Suurimmilla tutkimusrahoittajilla on valtaa ohjata tutkimustoimintaa ja sen käytäntöjä haluamaansa suuntaan.

Rahoittajien merkitys näkyy myös avoimen tieteen kehittymisessä. Vaikka avoimen julkaisemisen peruseriaatteiden luominen tapahtui jo 1990-luvulla ja ne saivat kirjallisen julistusmuotonsa Budapestin ja Berliinin julistusten muodossa vuosina 2002 ja 2003, on nopein kehitys tapahtunut Euroopassa vasta Euroopan komission julkaistua avoimen tieteen ja tiedejulkaisemisen periaatteensa heinäkuussa 2012.

Komission päätös teki tieteellisten julkaisujen avoimesta julkaisemisesta yleisperiaatteen Horisontti 2020 -ohjelmassa, joka koskee unionin tutkimus- ja innovaatio- ja rahoitusta vuosina 2014–2020. Vuodesta 2014 lähtien kaikkien Horisontti 2020 -ohjelmasta rahoitukseen otettujen tutkimusjulkaisujen on oltava avoimesti saatavilla.

Horisontti 2020 -ohjelman vaatimukset ovat saaneet koko Euroopan hereille. Lähes jokaisessa maassa on tehty suunnitelmia avoimen julkaisemisen kehittämiseksi. Pisimmälle avoimuuden vaatimuksissa on edennyt Iso-Britannia ja viime vuosina maassa on tehty useita kansallisia avointa julkaisemista tukevia päätöksiä. Kesäkuussa 2012 julkaistu ns. [Finchin raportti](#) (Accessibility, Sustainability, Excellence: How to Expand Access to Research Publications) suuntasi brittiläisen avoimen julkaisemisen linjaksi kultaisen tien eli julkaisemisen Open Access -lehdissä. Samalla esitettiin, että Research Councils UK (RCUK) rakentaisi mekanismit, joilla katettaisiin koituvat APC-maksut (article processing charges) ja monitoroitaisiin muutoksen seurauksia ja vaikutuksia.

Vielä vuoden 2012 aikana RCUK tarkensi erityisesti rahoittamiensa tutkimusten avoimuusvaatimuksia. Näiden tarkennusten myötä seitsemän RCUK:n jäsenorganisaatiota vaatii nyt kaikkien tutkimustulosten avointa saatavuutta 6-24 kuukauden aikana tutkimustulosten julkaisemisesta. Tämä politiikka ei enää ottanut kantaa vihreän tai kultaisen avoimuuden puolesta.

Nyt tämä linja on kuitenkin muuttunut täysin. Syynä muutokseen ovat, kuinkas muutenkaan, keskeisten tutkimusrahoittajien vaatimukset.

Iso-Britannian malli

Research Excellence Framework (REF) on yleensä kuuden vuoden välein toteutettava brittiläisten yliopistojen tutkimuksen laadun arviointijärjestelmä. Arvioinnin toteuttaa neljä Iso-Britannian keskeistä tutkimusrahoittajaa* (<http://www.ref.ac.uk/about/>) Seuraava arviointi on tarkoitus toteuttaa vuonna 2020 ja siinä otetaan huomioon yliopistojen tuottamat tutkimusjulkaisut 1.4.2016 lähtien.

Nyt nämä neljä keskeistä rahoittajaa ovat esittäneet vaatimuksen, jonka mukaan vuoden 2020 arviointiin otetaan mukaan ainoastaan avoimesti verkosta löytyvät tutkimusjulkaisut. Lisäksi avoimuus on toteutettava niin, että julkaisut löytyvät joko instituution omasta tai alakohtaisesta julkaisuarkistosta. Siten open access -lehdissäkin julkaistut artikkelit on saatettava avoimiksi myös julkaisuarkiston välityksellä.

Tämä tarkoittaa täyskäännettä brittiläisen avoimen julkaisemisen asenteissa. REF edellyttää, että jokainen tutkimusjulkaisu on talletettava julkaisuarkistoon heti, kun se on hyväksytty julkaistavaksi ja saatettava avoimeksi heti kun kustantajan politiikka sen sallii. Epäonnistuminen tässä ei ole vaihtoehto, sillä se tarkoittaisi, että tutkimusjulkaisu ei ole tällöin arvioinnin kohteena. Kyse on siis suoraan rahasta ja maineesta.

[EIPub-konferenssissa](#) Maltalla REF:n vaikutuksia esitellyt Edinburghin yliopiston tieteellisen viestinnän päällikkö *Dominic Tate* toi esiin viisi keskeistä tapaa, jolla tuoreet päätökset vaikuttavat avoimeen julkaisemiseen Iso-Britanniassa:

1. *Avoimuus koskettaa nyt kaikkia*
Tähän asti avoimuuden vaatimus on koskettanut ainoastaan niitä tutkijoita, joiden organisaatiossa on ollut voimassa avoimuutta edellyttävä mandaatti. Nyt tilanne muuttuu. Avoimuuden vaatimus koskettaa jokaista tutkijaa ja jokaista tutkimusjulkaisua.
2. *Avoimuus ei ole enää vapaaehtoista, ei myöskään ilman ulkopuolista rahoitusta toimivassa tutkimuksessa.*
Avoimuuden vaatimus koskettaa jokaista, vaikkei tutkimukseen olisi saanut rahoitusta avoimuutta edellyttävältä rahoittajalta.
3. *Avoimuus, open access ja avoin tiede on nyt tieteen piirissä käytävän keskustelun keskiössä.*
Uudet avoimuuden määritykset vaativat nyt täyden huomion myös yliopistojen johdolta ja hallinnolta maanlaajuisesti. Avoimesta julkaisemisesta ei ole koskaan keskusteltu Britanniassa yhtä laajasti.
4. *Tieteen avoimuutta ei voi enää sivuuttaa tai siirtää tuonnemmaksi.*
Koska REF vaatii tutkimusjulkaisun välitöntä tallentamista julkaisuarkistoon heti julkaisun hyväksymisen jälkeen, tutkijat eivät voi siirtää rinnakkaistallentamista myöhemmin tehtäväksi. Tämä edellyttää tehokkaiden prosessien rakentamista ja aina saatavilla olevan tukijärjestelmän luomista.
5. *Julkaisuarkistojen määrä ja niihin talletettavien julkaisujen määrä kasvaa Iso-Britanniassa merkittävästi.*
Vaatimus rinnakkaistallentamisesta tulee kasvattamaan niin julkaisuarkistojen kuin niihin talletettavien julkaisujenkin määrää. Tämä tulee näkymään myös siinä, että julkaiseminen erityisesti kalliissa hybridi-julkaisuissa tulee laskemaan dramaattisesti.

Vaikka tutkijan tasolla kyse saattaa olla periaatteessa pienistä muutoksista ja lisätehtävistä, ovat kokemukset ympäri maailmaa osoittaneet, ettei rinnakkaistallentamisen laajamittainen toteuttaminen onnistu ilman tehokkaita tukitoimia.

Tutkimusorganisaatioiden erilaiset toimintatavat ja resurssit asettavat omat haasteensa. Iso-Britanniassa onkin edessä tiukka työrupeama, kun julkaisuarkistot ja tutkimustietojärjestelmät tulee integroida toisiinsa, rinnakkaistallentamisen prosessit luotava on tehokkaiksi, tukipalvelut organisoitava ja rakennettava kokonaismalli siihen, kuinka rinnakkaistallentamisesta tulee tutkijoiden arkipäiväistä toimintaa.

Rinnakkaistallentamisen tukeminen Suomessa

Tähän samaan haasteeseen on tartuttu myös Suomessa.

Vaikka Suomessa on jo pitkään ollut riittävä infrastruktuuri rinnakkaistallentamisen toteuttamiselle laajan julkaisuarkistoverkoston muodossa, ei tallentamista ole juuri tapahtunut muutamaa yliopistoa lukuun ottamatta.

Kun Suomi on [Avoin tiede ja tutkimus -hankkeessaan](#) asettanut päämääräkseen olla avoimen tieteen huipulla vuonna 2017, oli myös rinnakkaistallentamisen aktiivisuudelle tehtävä jotain konkreettista. Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi hankerahaa usealle avointa tiedettä ja tutkimustulosten avoimuutta saatavuutta edistävälle hankkeelle. Rahoitettavien hankkeiden joukossa olivat Jyväskylän ja Itä-Suomen yliopistojen yhteinen *Suomi rinnakkaistallentamisen mallimaaksi* -hanke sekä rinnakkaistallentamisen kehittämiseen tähtäävät hankkeet Svenska Handelshögskolanissa ja Kansalliskirjastossa.

Suomi rinnakkaistallentamisen mallimaaksi -hankkeessa luodaan malli rinnakkaistallentamisen kustannustehokkaalle toteutukselle.

Tutkimusjulkaisun rinnakkaistallentaminen julkaisuarkistoon on periaatteessa yksinkertainen prosessi. Tarvitaan vain tutkijalta/julkaisun kirjoittajalta julkaisun hyväksytyt käsikirjoitusversio, joka talletetaan julkaisuarkistoon ja avataan kaikkien nähtäville, kun alkuperäisen julkaisun kustantajan politiikka sen sallii.

Näin siis periaatteessa.

Käytännössä rinnakkaistallentaminen on vaikeutunut tai jopa estynyt, koska se on osoitettu tutkijan/kirjoittajan itsensä tehtäväksi. Rinnakkaistallentaminen on koettu ylimääräiseksi tehtäväksi, kustantajien politiikan ja julkaisusopimusten tulkinta on vaikeaa ja aiheuttaa epävarmuutta, eikä rinnakkaistallentamisen merkitys ole siten avautunut tutkijoille halutulla tavalla.

Tämä onkin koko hankkeen perusta:

Rinnakkaistallentamisen prosessia ei tule osoittaa tutkijoiden tehtäväksi, vaan se on hoidettava keskitetysti yhdistäen tutkimustoiminnan raportointi ja rinnakkaistallentaminen.

Suomessa on jokaisen tutkimusorganisaation velvollisuutena raportoida tuottamansa tutkimusjulkaisut Opetus- ja kulttuuriministeriölle. Raportoinnin on syytä olla mahdollisimman kattava ja tarkka, sillä merkittävä osa OKM:n myöntämästä rahoituksesta tutkimusorganisaatiolle muodostuu julkaisuista. Raportointi ja erityisesti raportoitavien tietojen keräys on jokavuotinen mittava prosessi jokaisessa yliopistossa. Yhä useampi yliopisto hoitaa tämän julkaisutietojen keräyksen ja tarvittavien kuvailutietojen tuotannon keskitetysti. Usein tästä työstä vastaa yliopiston kirjasto.

Suomi rinnakkaistallentamisen mallimaaksi -hanke rakentaa mallin ja prosessikuvauksen siitä, kuinka rinnakkaistallentaminen kytketään osaksi julkaisutietojen kustannustehokasta keräys- ja tallennusprosessia. Näin kaikki rinnakkaistallentamiseen liittyvät tehtävät jäävät keskitetyn palveluntuottajan tehtäviksi. Tutkijan tulee ainoastaan toimittaa sopiva tiedosto palvelukeskukseen. Näin myös varsinainen tutkimusjulkaisujen raportointi helpottuu ja yksinkertaistuu tutkijoiden osalta. Hanke tutkii myös mahdollisia tutkijoiden ja laitosten palkitsemismekanismeja eli kuinka rinnakkaistallentamisesta tehdään houkutteleva asia, ei velvollisuus.

Tarkempi kuvaus rinnakkaistallentamisen keskitetystä prosessista on kuvattu Timo Hautalan artikkelissa tässä Tietueen numerossa.

Alankomaiden malli

Mutta rinnakkaistallentamisen vihreä avoimuuden tie ei ole ainut missä tapahtuu. Myös kultaisella open access -lehtien polulla on meneillään uudenlaista kehitystä.

Alankomaat on käynyt suorita neuvotteluja tieteellisten kustantajien kanssa jo vuoden 2014 alusta saakka. VSNU:n (Alankomaiden yliopistojen yhteistyöjärjestö) johdolla käytävät neuvottelut tähtäävät täysin uudentyyppisiin ratkaisuihin kustantajien kanssa. Nämä ratkaisut perustuvat malliin, jossa kustantajan kanssa tehtävä kansallinen sopimus kattaa paitsi yliopistoille tilattavat aineistot, myös open access/hybrid -lehtiin tarjottavien artikkelien kirjoittajamaksut. Tavoitteena on siis vahvistaa avoimen julkaisemisen kulttuuria, laskea kokonaiskustannuksia ja yksinkertaistaa julkaisuprosessia. Alankomaat on jo saanut sopimukset aikaiseksi muun muassa Wiley'n, Springerin ja Sagen kanssa (sopimuksien kattavuudesta tarkemmin: www.openaccess.nl).

Mutta yksi on joukosta poissa. Elsevierin kanssa VSNU on neuvotellut heinäkuusta 2014 saakka tuloksettomasti. [VSNU:n uutiskirjeen](#) mukaan Elsevierin viimeisin tarjous olisi kaksinkertaistanut yliopistojen maksut kustantajalle.

Tilanne on kärjistynyt pisteeseen, jossa Alankomaiden yliopistoja on kehoitettu kaikin mahdollisin keinoin [boikotoimaan Elsevieriä](#). Maassa valmistaudutaankin tilanteeseen, jossa yhteistyö Elsevierin kanssa loppuu nykyisen sopimuksen päättyessä vuoden 2015 lopussa.

Alankomaiden valitsema kultaiseen avoimuuteen perustuva tie on herättänyt laajaa kiinnostusta ympäri maailman. Ainakin Norjan, Saksan, Ranskan ja Ghanan edustajat ovat käyneet Alankomaissa tutustumassa tarkemmin heidän neuvottelumalliinsa. Mikäli sopimuksista kustantajien kanssa halutaan tehdä tie avoimuuteen, edellyttää se useiden maiden yhteistyötä ja yhteisiä vaatimuksia ja toimenpiteitä avoimuuden edistämiseksi.

Hybridiartikkeli jää piiloon

Yksi avoimen julkaisemisen perusajureista tutkijan ja yliopiston näkökulmasta on tutkijan ja yliopiston näkyvyyden vahvistuminen. Mikäli avoimuuden toteuttaminen rajataan kultaisen tien avoimuuteen ja erityisesti, kuten Alankomaiden mallissa, yksittäisten artikkelien ostamiseen avoimiksi muuten tilausmaksullisista lehdistä, ei tätä näkyvyyden edistämistä välttämättä tapahdu toivotulla tavalla.

Santiago Chumbe, Roddy MacLeod ja Brian Kelly Edinburghin yliopistosta ja UK Web Focus -organisaatiosta esittelivät ElPub-konferenssissa tutkimustaan hybridiartikkelien todellisesta näkyvyydestä verkossa. Heidän tutkimuksensa mukaan *hybridiartikkeleita eli avoimiksi ostettuja artikkeleita muuten tilausmaksullisissa lehdissä* luetaan ja ladataan verkosta huomattavasti vähemmän ja niihin viitataan merkittävästi vähemmän kuin open access -lehdissä julkaisuja artikkeleita. Syynä tähän on se, etteivät erikseen avoimiksi ostetut artikkelit näy hakukoneille avoimina, eivätkä kirjastojärjestelmät tunnista niitä kokotekstin omaaviksi tietueiksi.

Avoimiksi ostettuja artikkeleja ei myöskään kustantajien palveluissa merkitä avoimiksi.

Se, etteivät kustantajat nosta esiin avoimiksi ostettuja artikkeleita maksullisten rinnalle verkkopalveluissaan, on puhdasta kustantajapolitiikkaa: he eivät tietoisesti halua markkinoida vapaita aineistoja, koska se ei ole järkevää markkinointia.

Mutta ei riitä, ettei verkkopalveluun merkitä tietoa aineiston avoimuudesta. Mikäli kustantajat huolehtisivat avoimuuden merkitsemisestä julkaisujen metatietoihin, löytäisivät hakukoneet ja kirjastojärjestelmät nämä aineistot maksullisten seasta. Mutta joko tietoisien politiikan tai tietämättömyyden vuoksi iso osa kustantajista ei näin tee. Open access -tiedon puuttuminen julkaisun

metatiedoista on itse asiassa paljon suurempi ongelma, kuin avoimien aineistojen piilottaminen kustantajan verkkosivuilla.

Chumbe, MacLeod ja Kelly (2015) osoittavat, kuinka artikkeli, joka kyllä on lehden verkkosivuilla identifioitu avoimeksi, ei kuitenkaan näyty sellaisena kirjastojärjestelmän hakutuloksessa (Ex-Libris Primo Central). Näin tiedonhakilta jää tämä tieto avoimuudesta saamatta ja artikkelin kirjoittajalta mahdollinen meriitti ja viittaus kertymättä.

Tekniset ratkaisut avoimuustiedon osoittamiseksi julkaisun metatiedoissa ovat olemassa, mutta pääosin kustantajien haluttomuudesta käyttää näitä tietoja ja keinoja jää iso osa maailman avoimista julkaisuista edelleen pimentoon.

Tarvitsemme siis toimintaa usealla rintamalla, mikäli avointa tiedettä aiotaan tuloksellisesti edistää. Tällä hetkellä rinnakkaistallentaminen tarjoaa kustannustehokkaimman tavan edistää tieteen avoimuutta. Se lisää myös suoraan yliopiston ja sen tutkijoiden näkyvyyttä verkossa. Ja mikä tärkeintä, se on helppoa: lähetä vain artikkelisi hyväksytyt käsikirjoitusversio kirjastoosi. Kirjasto hoitaa loput.

Pekka Olsbo

Julkaisupäällikkö

Jyväskylän yliopiston kirjasto

* Higher Education Funding Council for England (HEFCE), the Scottish Funding Council (SFC), the Higher Education Funding Council for Wales (HEFCW) ja the Department for Employment and Learning, Northern Ireland (DEL).

Lähteet

[Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities.](#)

[Budapest Open Access Initiative.](#)

Chumbe, S., MacLeod, R. & Kelly, B. 2015. [We Should Not Light an Open Access Lamp and then Hide it Under a Bushel!](#). doi: 10.3233/978-1-61499-562-3-102

[Dutch universities start their Elsevier boycott plan.](#)

[Euroopan komissio 2013. Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020.](#)

[Finch, J. 2012. Accessibility, Sustainability, Excellence: How to Expand Access to Research Publications.](#)

[Guide to Open Access.](#)

Olsbo, P., Ilva, J. et al. 2015. [Julkaisujen avoimen saatavuuden edistäminen –työryhmän raportti.](#)

Olsbo, P., Muhonen, A., Kananen, J. & Saarti, J. 2015. [Suomi rinnakkaistallentamisen mallimaaksi.](#)

Schmidt, B. & Dobрева, M. (eds.). [New Avenues for Electronic Publishing in the Age of Infinite Collections and Citizen Science: Scale, Openness and Trust.](#) IOS Press, 2015.

Tate, D. 2015. [Open Access and Research Assessment: Dealing with UK Open Access Requirements in Practice](#). doi: 10.3233/978-1-61499-562-3-58

VSNU Newsletter, November 2014. [Make publicly funded research freely accessible](#).

VSNU [Newsletter, Nr. 8, 2.7.2015](#).

www.openaccess.nl

<http://avointiede.fi/>